

הרב זכרי האלצער

כולל בית משה חיים, מיאמי יצ"ו

לבישת מלבושים אדומים במשנת מרן החתם סופר זי"ע

לקראת יומא דהילולא רבא דמרן בעל החתם סופר זי"ע (כ"ה תשרי) נעסוק במשנתו והשקפתו הטהורה שהנחיל לנו. במאמרים הקודמים (חוברת כ"ד עמ' שנ"א ואילך, חוברת כ"ו עמ' שצ"ד ואילך) הארכנו במקורות למנהג ישראל בלבישת חוט אדום, אמנם חזינו וראינו ב'הגדה של פסח חתם סופר' וכן בשאר ספרי מנהגי החתם סופר כמה ענינים מתורתו של מרן החתם סופר זי"ע בענין לבישת בגדים בצבע אדום, ולכן אמרנו לחזור לשנות ולברר ענין חשוב זה.

ב'מכתב עוז' הנדפס בהקדמה לשו"ת "יד רמה" (להג"ר משה צבי פוקס) מסופר שכאשר נשתדך תלמידו של החת"ם הג"ר בנימין זאב וואלף פוקס ז"ל אב"ד סערעד: "אירע אז שקנה לו המיל"ח בגד חדש והיה אז המאדע מראה אדמימות אבל זקננו לא ידע מזה כי כל רעיונו היה בד"א של הלכה, ויהי כאשר בא אל ביהמ"ד ורבו (החת"ם סופר) ראה אותו לבוש בבגד החדש ההיא, גער עליו בנויפה "ווא האבט איהר דאס חוצפה רעקקעל גענאממען", והוא עמד נבהל ומשתומם כאשר שמע זאת, ורבו הראה לו פנים זועפות עוד זמן רב, עד שבא חתנא דבי נשיאה מוה"ר דוד הרש עהרענפעלד זצ"ל והסביר לו הענין שלא היה בזה שום כוונה, ורק לפי תומו לבשו, ורבו בידעו תומת ישרים של תלמידו נתפיים וענה ואמר סלחתי". ע"כ.

מעובדא זו ניתן להסיק שהחתם סופר הקפיד על מלבוש החדש, מה שהיה המאדע באותו זמן. אמנם בענין מלבוש אדום בפרט מצינו שבדרשה לשבת הגדול (דרשות חת"ס, עמ' 488, דרוש לשבת הגדול - תק"ע לפ"ק) דרש רבינו כך: "וכבר כתב רבינו בחיי גבי הלעיטניני {נא} מן האדום, כי ע"י האדום ממשיך עליו כח מאדים, והמובן כי לעשו מושך עליו כח מאדים לטוב כי הוא מחלקו, ולישראל מושך עליו ההיפך, ע"כ יתרחקו ישראל ממלבושים אדומים כי לא נאה להם". עכת"ד. ובהערה שם הביא בשם הרב רבי שלמה אלכסנדרי סופר ז"ל: "שרבינו זי"ע הקפיד מאוד ומאס ושנוי הי' בעינו מלבושים בצבע אדום ולא יראה ולא ימצא בביתו הקדוש".

וכן בדרושים ואגרות להחתם סופר (עמ' סא): "וידוע כי מזל מאדים בטבעו להוריק במקום שיש אדמומית, לכן אמר עשיו הלעיטניני נא מן האדום האדום הזה, ופירש רבינו בחיי, ע"י האדום הזה ילעיטהו מן האדום האחר שהוא מאדים כוכבו של עשיו המורה לטוב לעשיו, ע"ש. וה"ה למי שמורה לרע לו ימצא מקום להשפיע רע ביותר במקום אדום. לכן יזהרו בני ישראל מללבוש בגדים אדומים כהנכרים כי להם יאות ולא לנו, לכן ציוה

הקב"ה להזות דם על פתחי בתי בני ישראל הפך הטבע, ואמר שעי"ז ינצלו, מחווק הבטחון במי שמשדר המערכות".

לפי דברי החתם סופר יש לחשוש גם למאכל ומשתה בצבע אדום

דברי רבינו החתם סופר צריכים ביאור, שהרי לכאורה קשה להבין מה שהביא החתם סופר מדברי רבינו בחיי, ונעתיק כאן את לשון רבינו בחיי (תולדות כה, ל): "ויתכן לפרש 'מן האדום האדום הזה', שירמוז ענין הכפל למה שידוע בחכמת הכוכבים שכוכב מאדים כחו על הדם ועל החרב ועל המלחמות, גם הפירות האדומים שבמין הצומח מושכים מכחו, גם האבנים היקרות שבמין הדומם האדומות כגון: גירגני"ן ורובי"ן וכיוצא בהם הם בחלקו. ועל כן אמר הלעיטני נא מן האדום הזה, כלומר מן התבשיל האדום הזה המושך כח מן האדום, הוא כוכב מאדים ששמו אדום אשר בו נולד, והוא היה כוכב שלו ומזלו, ועל כן היה שופך דמים ונתנו לו ברכת החרב".

הרי מבואר שדבר זה שייך אצל כל דבר אדום, כגון פירות, ואבנים טובים, ותבשיל של עדשים שהיה בצבע אדום. ואם כן לפי דברי החתם סופר שהביא מדברי הרבינו בחיי בזהירות מצבע אדום, היה לנו לאסור לישראל כל מאכל וכל דבר שהוא אדום - כגון יין, תפוחים, תותים, רמונים, תפוחים, עדשים, מיני תבשילים וכו' - ולא רק מלבושים. ואדרבה, יש מקום לומר שאין שום איסור במלבושים כשעיקר הבגד הוא צבע אחר ורק צבעו אותו בצבע אדום. שהרי, החתם סופר כתב(תורת משה, פרשת תרומה, עה"פ ועורות אלים מאדמים), לדעת הירושלמי [והנודע ביהודה (המובא שם)] חזותא לאו מילתא היא, ולכך לא למדו צביעה במשכן מהתכלת וארגמן ותולעת שני, אלא למדוהו ממה שהיו מכין באילים חיים בשרביט ומקל עד שנתאדם העור ונצבע הדם, שרק הוא מעשה רבה, עכת"ד. ואם כן יש לומר שאין הקפדה על דבר שנצבע בצבע אדום. וכן מצאנו שכתב החת"ס (שו"ת, יו"ד סי' רעו)^א בדעת רבנו בחיי, שאע"פ שאנו צריכים למלאכת המשכן מן המותר בפוך, בצבע לא אכפת לן אם אינו מותר בפוך.

ואם נאמר שאפילו הכי יש כח של מזל מאדים בזה, כיון שלמעשה הוא אדום, אם כן לא מצאנו ידינו ורגלינו בביהמ"ד, שהרי גם בפרוכת ובמעילים של ספרי תורה יש להקפיד. וראה בשו"ת חת"ס (או"ח סי' לט) שהאריך לבאר מנהגינו שאנו לוקחים משי לכל צרכי בהכ"נ (אף שאינו מותר בפינו)^ב. והאם גם בשאר ספרים נצטרך להקפיד על כך, הרי

א. וזה לשונו: "והנה מ"ש הגאון ז"ל דמשי הוא דבר טמא שהוא מרוק פיו של תולע, כן כ' ג"כ רבינו בחיי פ' תרומה דמשו"ה לא הי' משי במלאכת המשכן מפני שאינם מותר בפוך. ולדבריו צ"ל תולעת שני שהוא צמר צבוע בדם התולע, צ"ל דבצבוע לא איכפת לן אם אינו מותר בפוך. וכמדומה לי שהחלזון שצובעים בו תכלת למקדש איננו מן המותר בפוך. ונמזה ראיה להתיר ליקח שומן דג טמא כשצובעים עורות הרצועות, ומ"מ אני מחמיר לדידי ליקח שמן זית במקום שמן דג".

ב. וזה לשונו: "עוד צלע"ג איך מצאנו ידינו ורגלינו בכל צרכי בהכ"נ שאנו עושין ממשי והוא מתולעת שטווה מרוקן חוטי"ן... הוא דבר היוצא מגוף הטמא ולא הוכשר למלאכת שמים, וא"כ

לא ראינו לבני ישראל שיזוהרו בזה, (ואף ספרי החתם סופר עצמם רובם ככולם נכרכים בכריכה אדומה, והאם דבר שמסר עליו אותו צדיק נפשו ישל בו עם ישראל, אתמהה). וכן לא שמענו ולא ראינו הקפדה לימנע כל השנה מלאכול או לשתות דברים שהם בצבע אדום. ושומה עלינו ליישב מנהגן של ישראל ע"פ דעת החתם סופר.

וייש להעיר עוד, שגם הזהב הוא מושך מדת הדין (כמש"כ המקובלים), ומראה אודם בזהב מושך מזל מאדים כמש"כ הרמב"ן (דרשת תורת ה' תמימה, עמ' קעב): "וכן מראה אודם בזהב הם מקבלי כחות מאדים", ואם כן יש לזוהר גם ממינים של זהב, אמנם בעז"ה נדבר על זה במק"א, ואכ"מ.]

הבנת החתם סופר ברבנו בחיי לכאן נסתר מרבנו בחיי עצמו

נוסף על הנ"ל יקשה, היכן מוזכר בדברי רבינו בחיי שם^ג, שדברים היונקים ממזל מאדים הם רק רע לבני ישראל? זה לא מוזכר כלל ברבנו בחיי, אדרבה, הרי ההפך מפורש בדברי רבנו בחיי במקום אחר (שמות כח, טו), שאותו אבן המושך מזל מאדים יועיל להרבה דברים: "ומה שניתן אבן 'אודם' לראובן, על שם שהאדימו פניו בחטא בלהה כשבבל יצועי אביו והודה ולא בוש, והאבן הזאת נקרא רובי"ן ... ורובינ"ו ובלאש"ו הכל מין אחד וחתיכה אחת, אלא שהרובי"ן הוא אדום בתכלית, וכן תרגומו: סמקן, והוא מבחר האבן... ומפני זה נקרא מבחר האבן הזאת בלשוננו 'אודם' כי מראהו אדום כדם, וסגולתו שכל אשה שנושאתו אינה מפלת לעולם נפלים, ואמרו שהוא טוב לאשה המקשה לילד, ואם היו שוחקים אותו ומערכים אותו באכילה וכשתיה מועיל הרבה להריון כדודאים שמצא ראובן שם דמות אדם..."

וכמוכן שדברי רבנו בחיי אלו לא נעלמו מהחת"ס, [ידוע חביבותו של דברי רבינו בחיי בעיני החתם סופר שהוא "למד וקרא לפני המסוכים בין תבשיל לתבשיל בס' רבינו בחיי בפ' השבוע... והוא למד וקרא בספר רבינו בחיי בפרשת השבוע בין תבשיל לתבשיל"^ה], והחת"ס אף הזכיר מדברי ר' בחיי הנ"ל בדרוש לו' אדר (תקס"ג, דרשות חת"ס

איך נקח אותו לורך בהכ"נ ומעילי ס"ת וכדומה... ונ"ל ליישב מנהגנו הנ"ל להשתמש במשי לצורך בהכ"נ משום שנארג ונעשה ממנו בגד אשתני ופנים חדשות באו לכאן, וזה אהני לכל דבר הבא מטמאה להשתמש בו בקדש". ומן הסתם לכאן מדובר גם על משי של צבע אדום. וראה מה שהבאנו למעלה משו"ת חת"ס יו"ד סי' רעו.

ג. אכן במקומות אחרים משמע שמזל מאדים עצמו הוא רק רע (כמו שנביא להלן), אבל לא מבואר זה אודות מלבושים וכדומה.

ד. ואגב אעיר, שהרב משה דוד ואלי (תלמיד הרמח"ל) בפירושו לבראשית (אור עולם עמ' שסח) אכן ביאר, שהעדשים "משברים כחו של הכבד ומגבירים את כח הלב" ועשיו חשב "כי הוא אדום בסוד הגבורה וגם התבשיל הזה היה אדום, וכאילו מצא מין את מינו ונעור... וכסיל לא יבין את זאת, שאדרבא התבשיל הזה גוונו אדום לרמוז שהוא משבר כחו של האדום...", (היוצא מדבריו שיש בכוחם להועיל גם לטוב לבני").

ה. תולדות חת"ס סופר (פייגעלשטאק, שנת תשובה, ניו יארק) דף נג ע"ב, נד ע"א.

ח"א קלד ט"א): "אמנם אבנו של בנימין ישפה וסגולתו הוא לעצור הדם כמ"ש רבנו בחיי פ' זו [-פרשת תצוה], והוא לבטל כח מאדים...". ואם כן, היאך דרש החת"ם שצבע אדום ממשיך רע על בני"י, ח"ו. [ודברי החת"ם בזה לכאוף הם דלא כרכינו בחיי (שמות יא, ד), ראה בסמוך.] ועי' בחתם סופר על התורה (ריש ספר שמות, ד"ה ובוה)¹.

לפי החת"ם יש לחשוש גם לכל שאר צבעים

עוד יש לנו ליישב את דברי החתם סופר, שהרי לפי דבריו יש לחשוש גם לכל שאר צבעים שהם נגד מזלות ידועים, ובפרט בהיום שמשמש אותו מזל. ואם כן, לדוגמא, הרי רבינו בחיי כותב שצבע שחור הוא במזל שבתאי אשר משמש ביום השבת, וזה לשונו (דברים יח י"א): "וראיתי בספר ידיעת הכוכבים ורוחניות שלהם... כי מי שרוצה להמשיך אליו רוחניותו של שבתאי שהוא כוכב המשמש ביום שבת, שיש לו למעט באכילת הבשר ובשאר כל המאכלים, ושימנע מתשמיש המטה, ושילבש בגדים שחורים, ויעשה תמונת אריה של נחשת... ואז יתקרב אליו לעבוד עבודתו ויגיד לו עתידות, עד כאן באותה אגרת... והנה זה מחכמת התורה העולה על חכמת הכוכבים והמזלות, שצותה אותנו במצות השבת אשר כוכב שלו שבתאי, שנעשה בהפך מכל זה, כי החכמה הזאת סבה גדולה לתחלואי הנפש, וחכמת התורה להם תחבושת ורטיה, החכמה הזאת אסרה אכילת הבשר ביום שבת ולמעט במאכלים, ואנו נצטוינו שנתענג ביום השבת לאכול בשר ולשתות יין וכל דבר שיערב לנו... החכמה הזאת תלביש שחורים ואנו נלבש ביום שבת מילת וצבעונין שנאמר..."

העולה מדבריו שיש לזוהר מללבוש מלבושים שחורים בכל ימות השבוע ובפרט בשבת, והרי בזמנינו רובם ככולם של בני תורה לובשים שחורים (כל השבוע וגם) בשבת, ואין אחד חושש לענינים של מזל (הגם שלדעת המקובלים יש אכן להקפיד על בגדי לבן בשבת)¹.

הטעם שאין נזהרים מללבוש בגדי שחור

ונלע"ד אחד מהטעמים שכלל ישראל אינם חוששים מללבוש בגדי שחור בשבת, הוא ע"פ דברי היערות דבש (ח"ב, דרוש ב', ז' אדר) בענין זה (אף שהיערות דבש עצמו

1. וזה לשונו [שנת תקס"ב]: "והנה על דרך משל, כוכב מאדים ושר שלו נקרא מאדים להיותו ממונה על הדם, אמנם הוא מתחלף מצד מעשה המקבל לכמה בחינות, לאחד הוא לטוב להיותו מוהל או אומן להקיו, ולאחד משפיע להיות רוצח וא' טבח, וא' דיין ושופט... וכן אמרי כלדאי דר"נ גנבי הוה וכן הוה לי' (שבת קנ"ב), אבל על צד הטוב...". והנה עיין מש"כ החת"ם בדרוש לשבת הגדול (רמד ע"ב) "ואז בחצות הלילה ממשלת מאדים שהוא מורה לטוב על או"ה רע לשונאי ישראל", ושם משמע כאילו הוא רע לכל בני"י, וכנראה מקורו הוא דברי רבינו בחיי שציין להלן.

2. ועי' שו"ת פנים מאירות (ח"ב סימן קנב) שעכשיו שנהגו בשחורים, מחזי כיוהרא ואין תועלת בלבישת לבנים בפרהסיא – אם לא שהוא מפורסם בחסידות (ועי' בדרכי תשובה יו"ד קעח אות טז, שהחמיר קצת בהביאו לשון הפנים מאירות, עיי"ש). וע"ע בהקדמת מרכבת המשנה על הרמב"ם (צוין בתורה מציון שנה ה', חוברת ב') שצווח על אנשים המראים עצמם כבעלי קבלה ולובשים לבנים אבל הם ריק מכל, וציין לדברי הפנים מאירות. (ויש לציין שאמנם הרב בעל פנים מאירות לא הקפיד שלא ילבשו בגדי שחור בשבת, אבל תלמידו, הגה"ק רבי יהונתן אייבשיץ דרש נגד לבישת שחורים בשבת, ראה הערה הבאה).

הקפיד על אלו הלובשים שחור, משום חילול שבת^ה, וז"ל: "בשבת ידוע - זולת עם ישראל דהם נשגבים למעלה מהמזל - כל הגויים הם יושבים תחת מזל שבתאי, שמורה על כמול וחרבן ושממה ועצבות כנודע, ולכך רוב הגויים על פני האדמה מתעצבים ומקוננים ביום השבת, כי המזל מוליד עצבון בטבע והרס בכל העינים". וביערות דבש ח"ב דרוש י' (לכ"ה אלול, עמ' רלה) כתב: "וטעם אחד הוא משום דבשבת שולט כוכב שבתאי, וכל השמחים בו יקרו רעה כנודע. ולכך כתב בתקוני זהר (תקון כא) דנקרא שבתאי אי שבת, כלומר גורם אוי לשמחים ושובתים בו, ולכך עלינו לשמוח הפוך גזרת הכוכב, להורות כי אין בגזרת הכוכב ממש, ואין אנו תחת המזל והכוכב..."^ב. ובוז ביאר מה שאמרו חז"ל (שבת ק"ח, ב) כל השומר שבת כהלכתו אפילו עובד עבודה זרה כאנוש מוחלין לו, דהיינו שאנוש מודה בבריאה אבל חשב שהקב"ה חלק כח לצבאיו. ומצאתי שגם בחידושי חתם סופר השלם (שבת שס) ביאר על זה הדרך.

וראה, מש"כ הרב רחמים נסים יצחק פאלאג'י, בספרו נפש היפה (בסוף ספר אבות הרא"ש, ח"ג, עמ' קמט), שהביא מהרב פתח האהל (להגאון מפרעמישלא, דף מ"א ע"ג) דשבת מורה שאין ישראל מסורים תחת המזלות, משום דמזל שבת מורה מאבילות ומצרות, וישראל שמחים שאינם מתייראים מן הגוים וכו' ע"ש. והרב נפש היפה הביא שמורו הרב כתב כן בספר מגלה צפונות (שהיה אז בכתב יד. ובנדפס הוא על דף ב', אות ד') ריש ספר שמות"^א. ועוד הביא מהתקוני זהר (פה ע"א): "שבתאי" ... ואיהו רעב וצמאון וקינה והספד וחשוכא וקבלא. ואיהו גלותא לישראל, וצריכין ישראל למעבד לה שגוי בכלא... ובגין דא צריך בר נש לשנויי בלבושין בשרגא במאכלין... וכמוהו בעוד כמה מקומות בזהר כמו שציין הרה"ג ראובן מרגליות (תקו"ז שס, ובעוד מקומות).

ח. היערות דבש (ח"ב דרוש א' לחודש אלול, עמ' ו') הקפיד על זה שלבשו בגדי שחור בשבת, מטעם שיותר קל לחלל שבת, וז"ל: "המנער אבק או פודרה מן הבגד שחור, או כובע, אם הוא בגד חדש, לרש"י, אב מלאכה... ובעונותינו הרבים רבים לובשים דוקא בשבת בגד שחור, והוא בעונותינו הרבים מעשה שטן, שעל ידי כך יבואו מהר לחלל שבת". ועי' הערה קודמת מדברי רבו הפנים מאירות. והרב רחמים נסים יצחק פאלאג'י הביא בספרו נפש היפה (בסוף ספר אבות הראש, ח"ג, עמ' קמח) מדברי כמה גדולים נגד לבישת שחורים בשבת, ואף נתן נוטריקון ש'חורים ב'ל תלבש, אבל כתב שאף בשחורים יש חילוק בין מיני לבושים, ע"ש.

ט. וגם החת"ם סופר כתב כעין זה בחידושו למסכת גיטין (לה, ב), עיי"ש.

י. וכעין דבריהם (בביאור מה שנקט הגמ' דור אנוש) ראיתי גם בספר מגלה צפונות ריש שמות (ב' ע"ג, בהגה"ה. ועי' מה שהבאנו בסמוך מדבריו).

יא. וזה לשונו: "מזלו של שבת מחייב הרג ואבדן וכל מיני רע שבעולם, עיין בספר הפליאה, והחכמים קראוהו מזל מטונף ... ומזה הטעם אנו עם ישראל לובשים בגדים נקיים בשבת, וכדרז"ל (במדב"ר י, א) לקדשו במאכל ובמשתה ובכסות נקייה, להראות לכל העמים והשרים שאין אנו תחת המזל כמוהם שיושבים תחת המזל ועושים מה שהמזל מחייב. ובוז אין מי שיושב תחת מזל יכול לשלוט על ישראל שהם למעלה מהם שאינן תחת מזל, ועדות יש דשבת מזלו מחייב טינוף וישראל לובשים בגדים נקיים..."

עוד אודות אין מזל לישראל

וכן בשו"ת חת"ס (או"ח סי' קס) מבואר שאנו פוסקים אין מזל לישראל. ועי' גם תורת משה (פר' בא, עמ' מה, ד"ה בעשור, ובהערה שם. פר' בשלח, עמ' פא, וד"ה והנה) שהקב"ה נתן ברכה וטעם במן ביום השבת מה שהוא להיפך ממזל שבתאי. וכן בדרוש להחתם סופר שהבאנו לעיל (תחילת המאמר, מספרו "דרושים ואגדות") סיים: "והנה שלש אלה, חמה השולטת תחלת הלילה שעת אכילת הפסח, ומאדים השולט בחצות עת הנס, וצדק תחלת היום עת צאת ר"ת שלהם חמ"ץ, ח'מה מ'אדים צ'דק. לכן נצטוינו להשבית חמץ לומר שאין שליטה לשום מזל עלינו", ע"ש"י.

ודאיתנא להכא, היאך כתב (כמו שהבאנו לעיל מדבריו הק') שיש לימנע (משום מזל) מללבוש אדום. ובנוסף, אף אם יש שום חשש של מזלות, הרי היערות דבש"י כתב שהקב"ה נתן לבני ברית מילה, ובזה ישבת מהם מאדים (אף קודם נתינת התורה). והחתם סופר שדרכו להביא מדבריו, הסברא נותנת שהיה מעיר על דבריו אם היה חולק עליו בענין זה.

וכאן המקום להעיר, במש"כ בדברי יציב (יו"ד סי' נח, עמ' קכו) בדברו על ענין מזל, שהביא מהיערות דבש (ח"ב דרוש ג') שאנו שמחים בשבת קודש להראות שאנו למעלה מן

יב. אכן עי' בדרשה לשבת הגדול (רמד ע"ב) שנראה שסובר שהקב"ה הוצרך לשנות המזלות ולעוקרם ממקומם (ואם כן, אף שאז עקר הקב"ה את מערכת השמים, אבל לדורי דורות הקב"ה לא יעשה כן, ומשום הכי אין ללבוש אדום לדעתו), והוא דלא כמו שאנשים רגילים לחשוב שבנ"י הם למעלה מן המזל, ואין המזלות שייך לנו, אלא הקב"ה הוצרך לעקור המזלות כדי לעשות הנס: "ולכן נצטוינו להרחיק החמץ, מורה ר"ת ח'מה מ'אדים צ'דק, ובל יראה ובל ימצא להורות כי נצח כחם וסלקם ממשמרתם לגמרי, וזה הוא התשובה ויוציאנו ה' אלקינו משם ביד חזקה, כי זה הוא יד חזקה באמת. אמנם שארי מקריבי תודה שעשה הקב"ה עמהם להפליא והשאיר תכונות השמים על מכונם מקריב חמץ להורות ההיפך מהנ"ל, וזה נס יותר גדול אלא שאין כל אדם מכיר בנס כזה". והדברים צ"ב, חדא, שאם אין כל אדם מכיר נס כזה, אז לממה כל אדם (אף איש פשוט מאוד) רשאי להקריב קרבן תודה. ועוד, לפי דברי החת"ס יוצא שיש נסים בכל יום לאנשים, וכל אותם נסים (שאנשים חייבים להקריב עליהם קרבן תודה), הם נסים יותר גדולים מהנס של יציאת מצרים. ולא משמע כדבריו בחולין (ז ע"א) "כמה נפיש גברא ממשא ושתין רבוון... אלא כמשה ושתין רבוון", מה הקושיא, הרי לפי החת"ס כל איש מישראל שייך לניסים יותר גדולים ממשא ובנ"י, וע"ש. ועוד צ"ב, שנראה שסובר שרק ביציאת מצרים עקר הקב"ה המזלות, אבל לא יעשה כן לאנשים פרטים (ולכך הם מביאים חמץ). הרי מפורש בראשונים שאפשר לשנות המזל ע"י התפילה, ואם כן איך אנשים מביאים קרבן חמץ אף שהם התפללו בשעת צרתם (ועל פי פשטות הקרבן תודה מובא ע"י אנשים שהתפללו בשעת צרתם, ראה ברכות נד ע"ב שמביא הפסוק ויצעקו אל ה' בצר להם" אצל כל אחד מהכיתות שצריכים להודות, וראה רש"י ויקרא ז, יב). וע"ז יש לומר שלכן בקרבן תודה מקריבים חמץ ומצה, וצ"ב. [וע"ע יערות דבש ח"א דרוש ח, בזה שאסתר היתה סוף כל הנסים, והבאנו מלשונו להלן]. והגם שיש להביא סיוע לדעת החת"ס ממה שמצינו אצל דור המבול (ר"ה יא, ב), אדרבה, יש לומר דהתם שאני, כיון ששם מדובר על עכו"ם, וגם לפי שהם שינו מדרכו של עולם משום כך הקב"ה שינה עליהם סדרי בראשית (כמפורש שם), אבל לבנ"י מי יימר דצריך לשנות סדרי בראשית.

יג. ח"א דרוש ג, (הבאנו לשונו בקובץ עץ חיים חוברת כה (עמ' שנו-ז)), ורעיון זה מצוי בדברי הר"ר יונתן אייבשיץ, ראה אהבת יהונתן (ליום א' דפסח) שאחר המילה אין מזל לישראל.

המזל (שהנהגת כוכב שבתאי הוא להיות בו עוצב ותוגה). ושוב כתב ע"פ היערות דבש (ח"א דרוש ח): "נמצא דלפי האצמגנינות לא היה נולד עם ישראל, ולזה כל המזלות מראין רע לישראל דמכחם לא היה מציאות לישראל, ולזה דייקא אם אתם מקבלים את התורה ואז אתם למעלה מן המזל משא"כ ח"ו אם לא וכו' עיי"ש בדכה"ק" עכ"ל הדברי יציב.

ונראה מזה שנקט דוקא אותו לשון מתוך היערות דבש (וגם מהמשך לשון הדברי יציב) שרצה להביא מהיערות דבש שסובר שהמזלות הם מורים רע לבנ"י, ואם לא מקבלים התורה [כראוי] אז שייך דברים לא טובים. ואכן בתחלה כתב היערות דבש (ח"א דרוש ח, עמ' רכו-ל) לשונות כמו: "כי המזל הוא נגדם, וכל משמרי המזל לעקר לישראל חם ושלום... לא שייך כפית הר כנגינת באומות העולם כי המזל הוא לטוב להם, אך מחמת זה לא קבלו (-התורה) הואיל והם תחת המזל וכמעט ידיהם אסורות". אמנם עיין בהמשך דברי היערות דבש, שיש מזל של כל יום מימי השבוע (מזל של שבעת כוכבי לכת, שהגיעו ישראל למעלה מאותו מזל בזמן מתן תורה), ויש מזל של ימי החודש (ובזמן מתן תורה "באמת יש לשנים עשר המזלות קצת ממשלה בישראל" ... עדיין היה להם פתחון פה כי אי אפשר לקיים התורה, כי מזלות ההמה מכריחים לעשות טוב או רע, ח"ו"). ובזמן המן, בני ישראל השתחוו לצלם ונשתעבדו למזלות החודש והם היו לרע לישראל בזמן המן, אבל מרדכי התפלל והקב"ה שרד מערכות השמים "ואם בן משם יכירו וידעו כל ישראל אפילו תחת ממשלת שנים עשר המזלות אין ישראל יושבים כלל, וכי הם למעלה מכל מזל", והכירו זה בזמן מרדכי, ולכך אסתר היא סוף כל הנסים (יומא כט.), שרק מה שלמעלה מן המזל נקרא נס, וכיון שאנו מתנהגים למעלה מהמזל "אם בן לא שייך קריאת שם נס כלל, דמאי שנא זה מזה, הכל למעלה מהמזל, וזהו דעד אסתר היה בגדר קריאת שם נס, כי היה למטה מהמזל, אבל מן אסתר והלאה שהגיעו למדרגה נשגבה מהמזל אם בן לא שייך עוד נס, כי הכל מהשגחה פרטית ואין הברדל, ולכך כלו כל הנסים". ומשמע שלאחר זמן מרדכי ואסתר אין בנ"י תחת המזל כלל וכלל, ושפיר הלשון אין מזל לישראל. ולא זכיתי להבין הטעם שהביא מתחילת לשון היערות דבש אודות כלל ישראל קודם מתן תורה, שכאמור אין זה שייך לכלל ישראל בזמן הזה¹. מ"מ, אף הדברי יציב אח"כ ציין לדברי הבני יששכר (בדרושי שבה"ג, ונדצ"ל: "טיול בפרדס" במקום "שבת הגדול") שסובר שבני ישראל למעלה מן המזל לגמרי.

יד. ויש לעיין אם קודם זמן מרדכי אכן היו תחת המזל בכל עת, או רק כשהיו משתחוים לצלם (ובדומה) היו תחת המזל (קודם זמן מרדכי).

טו. [ואולי הדברי יציב הרגיש שכשאין בנ"י עושים רצונו של מקום אז הם תחת ממשלת הכוכבים, אבל ע"פ פשוט לא משמע בן מהיערות דבש שציין. אכן יש להעיר שמדברי היערות דבש במק"א (ח"א דרוש ד) אכן משמע שלאחר חורבן הבית יש מזל לישראל. ועי' יערות דבש (ח"א דרוש ב) החילוק בין מלכות בית דוד לשאר מלכות, "ולכך ישראל ששאלו מלך ישראל, כי ידעו שעדיין לא הגיע זמן למלכות בית דוד, אמרו תנה לנו מלך וכו' ככל הגוים, היינו שיקבל השפע מהמזל כמו שאר מלכי גוים, ולזאת קצף שמואל עליהם, אף כי מצוה היא להקמת מלך", ע"ש. ובתפארת יהונתן (פרשת נשא ד"ה למשפחתם) כתב (אודות יוצאי מצרים) שבני ישראל היו למעלה מהמזל, ורק בני נח הם תחת המזל. ועי' אהבת יהונתן פרשת במדבר. וחידוש גדול ראיתי בתפארת יהונתן פרשת

מעם שיש מקפידים על מזל מאדים דוקא בליל שבת

ואף אמנם שמצינו בדברי המגן אברהם (סי' רעא, א) שכתב, לזוהר לא לקדש בתחלת ליל שבת משום שאז שולט מזל מאדים. אמנם למעשה גדולים וטובים תמהו על הדברים, שהרי בני אינם תחת המזל (ראה מקורות בפסקי תשובות סי' רעא, ועוד). ואולי יש ליישב דברי המג"א להקפיד דווקא בערב שבת (שלא לומר קידוש) משום מזל מאדים, עפ"ד היעב"ץ^י: "ועם שכתוב בזוהר תרומה ובכמה מקומות שבכניסת שבת מתעברים ומסתתרים בנוקבא תהומא רבא (עיין לעיל בחתימת השכיבנו דשבת) על כרחך צריך לומר דווקא כשישראל שומרים שבת כהלכתה. מה שאין כן כשאינן נוהרים כראוי, אז אדרבה מתגברים בליל שבת קודש, לפי שהוא שעת שליטתו, כמו שאמרו רבותינו ז"ל בפרק ערבי פסחים (וכן הוא לפי הנודע בחכמת המערכת השמימית, שני כוכבים רעים שולטים בו, מאדים בלילה, שבתאי ביום, גם על דרך הסוד וחכמת האמת ידוע כי יש בו התעוררות הדינין ביותר מחמת עליית המלכות עיין ספר מצת שמורים), וביחוד מאחר שמחזירין אחריהם לבטלם ולסלקם באותה שעה", לכן כשמוציאין במה להאחו מתפשטין יותר (כמו שאבאר בס"ד באורך במקומו) וצריך שמירה מעולה, לכן התקינו זה המזמור בשחרית".

אמנם מהג"ל מבואר שדווקא בשבת הדברים אמורים, ועדיין לא יתיישב דברי החתם סופר גם בכל השבוע. ואולי בדוחק נוכל לומר שכל כוונת החת"ם היה רק על אנשים שלבשו בגדים אדומים בשבת (כעין מה שמשמע מהיערות דבש, שכך נהג). אמנם החתם סופר עצמו (כתובות ג' ע"ב, ד"ה מאי אונס) כתב שאין לחשוש לכשפים מזיקים ומזל שבתאי ומאדים בשבת: "וצ"ל דכליל שבת לא חיישינן לכשפים, אע"ג דגם אז יש שליטה לשבתאי

נשא (ד"ה מבן) שכתב: "דשבעים שנה של אדם הן כנגד שבעה כוכבי לכת מלמעלה למטה, נגד כל כוכב יו"ד שנים, וא"כ בהגיעו לבן עשרים שנה אז הוא בא במזל מאדים שהוא לאושיד דמא כמ"ש, ולכך יצא לצבוא צבא ולעררך מלחמת ה'... אמנם לוי משרת ה' אין לו חלק במאדים חלקו של עשו". וע' שו"ת חת"ס (או"ח סי' קצ"ו, וע' להלן בסמוך שהבאנו מדברי ר' בחיי וציינו לחת"ס זה) אודות שתיית יין למי שתחת מזל מאדים.

זו. בסידורו בהקדמה לשיר של פגעים (במהדורת ירושלים, עמ' תרכו).

זו. אמנם, יש להעיר שאף ע"פ דברי היעב"ץ יש לעיין אם הדברים שייכים כיום בכמה מקומות בארצות הברית ובארץ ישראל, שהרי יש אומרים שהמזיקין אינם באים למקומות של יישוב כלל, וכן יש שכותבים שדווקא מקומות ידועים (כגון בבל) היו שייכים למזיקין, אבל במקומות אחרים אין צריכים לחשוש להם. אכן יש לחלק בין מזיקין לבין מזלות, אבל מדברי היעב"ץ נראה שהם קשורים זה לזה.

עוד יש להעיר שמלשון זה בדברי היעב"ץ, וכן מדברי הראשונים שכתבו דברים שונים משום המזיקין ביום שבת (ראה לדוגמא ב"כל בו" תפילת ערבית של שבת, במהדורה חדשה עמ' קצח, שלאחר שהביא החשש של מזיקין [לטעם אמירת מגן אבות] הוסיף מספר המחכים: "זה"ר נתן ז"ל כתב עוד טעם אחר, דמשום מאדים המשמש בערב שבת תקנוה בשבת") אין להוכיח שהמזיקין שייכים בארצו (או: בארצם), שהרי אפשר שכך תקנו חז"ל בארצם, ואין אנו משנים משהו ממה שהנהיגו קדמונינו, וכמו שאנו מתפללים בתפלת "יקום פורקן" על אנשי בבל, אף שכיום כמעט אין ת"ח בבבל ולא ריש גולה וכו' (אמנם עוד יש לתרץ ש"בבל" כולל גם שאר ארצות, כמו שמשמע בכמה מקורות). וכן אנו אומרים בתפלה חלקים שלדעת כמה ראשונים נוספו רק מפני שהבתי כנסיות שלהם היו בשדות ולא רצו שאיש יחזור לבדו, ועל פי "פשוט", הטעם לזה הוא שעדיין יש [או: יהיו לעתיד] אנשים באותו מקום שצריכים הדבר.

ומאדים ולמזיקים דנפקי גם בלילי שבתות, מ"מ אין להם כח להזיק לישראל בשבת, ובעל אוב יוכיח".

אולם ידעתי שאם באתי להקשות על דברי החתם סופר אך ורק מעניני מזל אז שערי דחוקים ותירוצים לא ננעלו, ויש כמה פירושים בפירוש הלשון "אין מזל לישראל", וגם דברי החת"ם (במקומות שונים כשדיבר על אותו ענין) צריכים ביאור (ולפי הפירוש שנפרש אותם מקומות אפשר לתרץ גם הקושיות כאן בעניני מזל), לכך לא אאריך עוד בזה.

עוד במזל מאדים ודעת רבנו בחיי

עוד נעיר, שבחת"ם (דרושים ואגרות (שם) י"ח, שבת הגדול (שם) י"ב, כתוב שמזל מאדים מורה רק רע לישראל (וטוב לאומות, ומביא סיוע לסברא זו מדברי רבנו בחיי בפרשת תולדות), ואעפ"כ עשה הקב"ה מכת בכורות בחצות כדי להראות שביכלתו לשדד המערכות. אבל ברבינו בחיי (שמות יא, ד) מבואר לכאן היפך מדבריו, שאכן היה המכה בזמן מאדים כדי להרע למצרים, אבל לא רצה הקב"ה לשנות הטבע ולשדד המזלות, אדרבה, משה אמר כחצות כדי שלא יבינו המצרים שהיה המכה במזל מאדים. מבואר מדברי רבינו בחיי שמזל מאדים אכן מורה רע על מצרים. ועוד מבואר בדברי רבינו בחיי שלא היה שייך (אף לדעת חכמי המזלות) לתלות מכת בכורות על מזל מאדים, שהרי לא היה ביכלתו (של מאדים) להרוג יותר מאיש א' או שתים. וזה לשון רבינו בחיי: "אם כן תחלת שעה שביעית של ליל חמישי היא למאדים ולכך שינה משה כחצות, כלומר קרוב לחצות ושיחשבו המצריים שהמכה היתה בסוף שעה ששית לצדק שהוא כוכב החיים, ושיתברר אצלם שהמכה אינה מכח הכוכבים. ואלו אמר להם בחצות היו אומרים כי המכה למאדים היא ולא מאת ה' היתה זאת להם, רק שנתחייב כן מכח המערכה. אבל אצל המאמינים ידוע כי בחצי הלילה היתה המכה בכון ברגע התחלת מאדים, וכן העידה התורה, כי אין הקב"ה משנה הטבע אלא אחר ההכרח ולצורך גדול, ורצה להשתמש באחד ממשרתיו שהוא מאדים כדי להרוג בשונאיו, וכענין שאמרו במבול נטל כוכב אחד מכימה והביא מבול לעולם. ואע"פ שהיה גם גדול ומפורסם בהיות המכה בתחלת מאדים אפילו לדעת הכופרים, מפני שאין החושים

יח. עמ' ס-סא: "ולפע"ד משו"ה הי' מכת בכורות בחצות לילה נגהי ליום ה', כי אז בחצות הוא שליטת מאדים כידוע ע"פ חשבון כל"ש צמח"ן. והיפכו הקב"ה להרע למצרים ולכל בני ישראל לא יחרץ... וה"ה למי שמורה לרע לו ימצא מקום להשפיע רע ביותר במקום אדום. לכן יזהרו בני ישראל מללבוש בגדים אדומים כהנכרים כי להם יאות ולא לנו. לכן ציוה הקב"ה להזות דם על פתחי בתי בני ישראל הפך הטבע ואמר שע"ז ינצלו, מחוזק הבטחון במי שמשדד המערכות"

י"ב. רמד ע"ב: "הוא התחלת ממשלת חמה שהוא מורה רוממת לאומות העולם, ואז בחצות הלילה ממשלת מאדים שהוא מורה לטוב על או"ה ורע לשונאי ישראל, וזה הוא ככב רעה שראה פרעה, נמצא אם יהי' מאדים בממשלתו ויהי' זה בממשלת החמה היש טובה יותר למצרים מזה. וכבר כתב רבינו בחיי גבי הלעיטיני מן האדום, כי... והנה בלילה היא נצטוו ישראל להזות דם על המשקוף ומזוזות להרחיק מהם אמונות המזלות... נמצא נהרגו הבכורי' בשעת ממשלת מאדים בתגבורת החמה, וישראל ניצולו", ע"ש שסובר שהקב"ה נצח כחם של מזלות ח'מה מ'אדים וצ'דק וסלק ממשמרתם לגמרי.

בכוכבים יכולין לתלות הכח במאדים להשמיד להרוג ולאבד כי אם ליחיד או לשנים, וזה בהיותו בבית שפלותו, אבל ברבוי עם ברוג אחד כמו שהיה בבכורי מצרים זה אי אפשר מכח המזלות, אלא אעפ"כ רצה משה שלא ליתן פתחון פה אפילו לאחד מהם מן הנפתים בהבליהם, שלא יהיו מפרישין בין יחידים לרבוי עם, שלא יאמרו שהיה בשעת ממשלת מאדים כלל אלא בשעת ממשלת צדק שהוא בית החיים, שהרי רוב הנולדים לתשעה הם לצדק, וכאשר תבא להם המיתה בשעת ממשלת כוכב החיים או יתפרסם להם כי זה מכח עליון למעלה מן הכוכבים והמזלות".

ויש לציין שהיעב"ץ (סדור שער שמים, בביאור ההגש"פ עבדים היינו)^{כא} ראה דברי רבינו בחיי וכתב דברים כעין דברי החתם סופר (היעב"ץ קדם להחתם סופר, והחתם סופר מביא ממנו בכמה מקומות).

אכן מצינו מקומות שכתב רבינו בחיי גם לשונות כזה שמזל מאדים [וגם שבתאי] הוא רק רע, אבל לא חילק בזה בין ישראל לעמים, וגם לא נראה שהכוונה ממש רע (לפעמים אולי הכוונה על דם). וראה בכד הקמח (פורים, עמ' שלח)^{כב}, ולא נזכר שם שהוא רע או טוב בדוקא לישראל. וכדבריו שם כתב יותר בקיצור בפירושו לבראשית (כט, לב)^{כג}. עוד משמע מדברי רבינו בחיי (בראשית שם) שכשאנו אומרים שאדם נולד במזל מאדים, אין הכוונה על השעה של היום, אלא על החודש שבו נולד, שהחדשים של העיבור הם על דרך שצ"ם

כ. ע' ברייתא דשמואל (פרק ח): "מאדים גבהו גדי ושפלותו סרטן"

כא. וזה לשונו: "שביל חמישי היתה הגאולה ממצרים, ששעה ששית שלו היא לממשלת צדק והשביעית למאדים (... וכן תחילת כניסת ליל שבת למאדים), ורצה הקב"ה לשדד מערכת כח מאדים בעת ההיא. ומכל מקום אתחלתא דגאולה בחציה הראשון היה בעת מזל צדק, והרי זה ממש כענין כניסת שבת (שהיא מעין עולם הבא...) שהוא בסוף ממשלת צדק ותחלת שליטת מאדים, לשבר כחו. לכן מצוה להוסיף מחול על הקודש. והוא שאמר משה גם כן כחצות (עיין בחיי)... והראה הקב"ה כחו לנצח הוראות השמימיות ולנגדם, כי בהוראות כוכב צדק הטובה ילין ישראל בגלות עוד, ועתה קודם הוראת מאדים נהרגו המצריים, ובעת שליטתו יצאו ישראל..."

כב. וזה לשונו: "ועל דרך השכל... שהעולם מתנהג על ידי שבעה כוכבי לכת, והם המנהיגים הפועלים בשפלים, ואע"פ שהם המנהיגים אין ההנהגה מסורה להם מעצמם, כי כח העליון עליהם ואינם רק כשליח שעושה שליחותו, ודבר ידוע כי שבעה כוכבי לכת המנהיגים העולם הזה, השנים מהם רעים ומזיקין לכל דבר, והם שבתאי ומאדים, והשנים מהם טובים ומועילים לכל דבר, והם נגה וצדק, והשנים מהם בעלי אורה, והם חמה ולבנה, והשביעי כוכב והוא בינוני טוב עם הטובים ורע עם הרעים. וכאשר יהיו שנים האלה שבתאי ומאדים הסכמה אחת (במבט אחד) במערכה על האיש אחד או אומה אחת, הנה הם סבת ההשחתה והביטול. וצדק ונגה הפכם, כי הם סבה לקיום האיש או האומה...". ע"ש. אגב בהמשך לשונו מבואר עוד מעניני צבעים: "שידוע בחכמת המחקר כי השחרות מיוחס לשבתאי... ומן הידוע בספרי חכמת המחקר כי התכלת מיוחס לנגה, והירוק מיוחס לצדק..."

כג. וזה לשונו: "ודע כי שבעה כוכבי לכת הללו השנים מהם טובים ומועילים מאד, והם: צדק ונוגה. והשנים מהם מזיקים מאד, והם: שבתאי ומאדים, והשנים מהם בעלי אורה, והם: חמה ולבנה. ונשאר כוכב שהוא אמצעי, מזוג, טוב עם הטובים ורע עם הרעים".

חנכ"ל^ב, ולכן מי שנולד בחודש י' נולד במזל מאדים. ולפ"ז מי שנולד בחודש י' יש לו לחוש למכשול בשתייתו בפורים, לפי מש"כ החתם סופר בתשובה (ח"א סי' קצו).

אמנם יש ברבינו בחיי (שמות יד כה)^ב אשר אולי משמע שמאדים אכן שייך לאומות העולם בכלל, אכן פירוש רבנו בחיי על התורה מלוקט מהרבה מפרשים שקדמוהו^ב, ואם כן אפשר לומר שהוא מביא מכמה קדמונים דעות שונות. אבל לא מסתבר לבאר דברי רבינו בחיי אלו, באופן שיסתרו את דבריו שהבאנו למעלה (מפירושו לפרשת בא, ששם מבואר שהקב"ה רצה לפעול ע"י מאדים, שהוא אחד ממשרתיו, נגד המצריים, ושדרכו של מאדים בהכי) ואח"כ לומר שהחת"ס ביסס דבריו על דברי רבינו בחיי במק"א (שלא הזכיר החת"ס).

[ויש לציין מה שכתוב בברייתא דשמואל (פ"ט) שהמזלות ממונים על ענינים אבל אין להם רשות להיטיב או להרע: "שבתו ממונה על העניות ועל המסכנות ועל הדוויה ועל החריבה ועל חולי ומכה הממונה בגוף ועל החמה (ע' בתי מדרשות ח"ב עמ' לה, הערה קו). מאדים ממונה על הדם ועל החרב ועל הרשע והקטמה ועל המריבות ועל החבורות ועל הפצעים ועל המלחמות ועל השנאה וקנאה ואיבה ותחרות ועל המכות ועל הברזל ועל האש ועל המים ועל המפולת^ב ... ואעפ"י שהם ממונים על הרעה ועל הטובה ואין להם רשות לא להיטיב ולא להרע מדעת עצמן^ב"]

בד. וזה לשונו: "והסודור הזה של חדשי העבור, שבתאי משמש חדש ראשון, וצדק חדש שני, וכן בכלם עד לבנה שהיא שביעית, והוא כוכב ממונה על החיים, ועל כן הנולד בשביעי יחיה. אבל כשיכנס בשבתאי שהוא חוזר חלילה והוא שמיני לפי שטבעו של שבתאי קר ויבש שהוא טבע המיתה, על כן אין הולד חי בשמיני... אבל כשיעבור השמיני יכנס בתשיעי שהוא צדק והוא כוכב החיים והטוב אז יחיה... ויש נולדים לעשרה חדשים והם למאדים, ויש נולדים ל"א חדשים והם לחמה". וע"ע באגרת הטיוול בחלק הרמוז (ערך: של"ם) ובחלק הדרוש (ערך: ז' שמות), ואכ"מ.

כה. וזה לשונו: "ויסר את אופן מרכבותיו... ועל דרך השכל 'אופן' שם לגלגל... ויאמר הכתוב: כי הגלגל שממנו כח מרכבותיו (ע' זחר מט א, המובא בהערה שם) הסירו מגבורתו וכחו, וכיון שהסיר אופן מרכבותיו למעלה וינהגו בכבדות למטה, וכן דרשו רז"ל אין אומה נופלת עד שתפול שרה תחלה, והגלגל הזה הוא גלגל מאדים שבו היו המצריים ראויים לנצח ולהתגבר, לולא ה' שהיה לנו ונלחם לישראל, וכח הגלגל הוא סמא"ל (סמא"ל ממונה על מאדים. ראה בספר רזיאל, מהדורה חדשה עמ' עז. וע' כד הקמח עמ' רג), ומלת אפ"ן הוא חסר וא"ו כחשבוננו, והרי לך שם הכח והגלגל רמזים בכתוב, ולא שהיה המזל שר של מצרים, כי שר מצרים היה 'עזא', והזכירו בשם 'מצרים' למעלה..."

כו. ראה במבוא לפירוש רבינו יצחק ב"ר יוסף – ספר בראשית (מכון על הראשונים, תשע"ב, בעריכת זכריה הולצר), ועוד.

כז. בברייתא דמזלות (בתי מדרשות ח"ב עמ' לה): "מאדים ממונה על הדם ועל החרב ועל הרשע ועל הקטטה ועל המריבות ועל החבורות ועל הפצעים ועל המלחמות ועל השנאה וקנאה ואיבה ותחרות ועל המכות ועל הברזל ועל האש ועל המים ועל המפולת". ברש"י למסכת שבת קכט ע"ב: "ומזל מאדים ממונה על החרב ועל הדבר ועל הפורעניות". והרמב"ן בהקדמתו לאיוב (כל כתבי רמב"ן, עמ' כה) כתב: "... ואולי נאמר כי מאצילות כחו (-של השטן) יבא לאדם שטנה, כי הוא סבה לכוכבי החרב והדמים והחרב והמלחמות והמכות והפצעים והמריבות והפרוד, והכלל לגלגל

דברי החתם סופר הם לכאור' כנראה נגד פסוקי תנ"ך וחז"ל ועוד

אמנם עוד צריכים להבין דבריו הקדושים של הגאון האמיתי החתם סופר, במה שרצה לומר דבר זה בדעת תורתנו הקדושה. הלא מצאנו מפורש בהרבה מקומות בתנ"ך (וגם בחז"ל) שבני ישראל לבשו לבוש של צבע אדום^{כז} (וע' בהערה אודות סיפור מזמן הבית המובא בסידור יעב"ץ^ל, ולא רק שלבשוה, אלא שהוא הלבוש הכי חשוב בעיני בני ישראל, ואיך

מאדים, וכבר נתנו לו רבותינו ז"ל בחלקו מן האומות עשו, כי הוא העם היורש החרב והמלחמות... וע' בהערה לברייתא דמזלות (שם), ועוד.

כח. בברייתא דמזלות (בתי מדרשות ח"ב עמ' לו): "ואע"פ שהן ממונים על הרעה ועל הטובה אין להן רשות לא להטיב ולא להרע מדעת עצמן אלא הכל בקריאה הכל בצווי הכל במאמר יוצר הכל, וכן הוא אומר אל תראו מהם כי לא ירעו וגם היטיב אין אותם".

כט. דוגמאות לזה הבאנו במאמרינו הראשון (קובץ עץ חיים חוברת כד, עמ' שנו, הערה כ), וכעת ראיתי שבהגהות יד שאול ליו"ד סי' קעח (והדרכי תשובה סי' קעח אות טז ציין לדבריו) ציין בקיצור לכמה מקומות בש"ס שמצאנו לבישת בגדי אדום. וכן בתורה מציון (שנה ה' חוברת ב, סימן יז) כתב מקורות ושוב ציין לדברי היד שאול. וגם "ארגמן" הוא צבע אדום, כמו שבארנו במאמרינו (שם, עמ' שנו, והערה כג). וכן כתבנו בדרך אפשר שגם הלשון "צבעונים" בש"ס מכוון על בגדים בצבע אדום, ושוב מצאנו כמה מקורות לסייע השערתינו (באותם מקורות נאריך במק"א בעו"ה), ולפי"ז יש עוד הרבה מקומות בש"ס שמדברים על בני ולבישת צבע אדום.

ל. בהגדה של פסח – חתם סופר (תש"ד) הדפיסו בראש הספר מ"ש בשבט יהודה, עדות בן נכר שהיה עד ראיה בירושלים, ובין הדברים הביא: "והכהנים בשעת אותה עבודה (לכאור' הפשט וניתוח, ע"ש) היו לובשים אדום, מפני שלא יראה דם אם יפול על הבגד". והנה היעב"ץ בסידורו (ח"ב, עמ' לג) כבר הביא כל אותו סיפור, וכשהגיע לאותו פרט תמה עליה: "זה צריך עיון. והוא שלא כדברי הר"מ שבפירושו כתב בחבור שהיו בגדי כהן הדיוט לבנים, אמנם לא ידעתי מנין לו ... עוד יש לי קצת ראיה לדבריו מדמקשי תלמודא (שלהי תמיד נשחט פסחים סה:) והא מיתוסי מאנייהו (-מתלכלכן בגדיהם בדם)".

ואכן לא ידעתי המקור שלבשו בגדי אדום, אבל אעיר מדברי החת"ס על התורה פרשת כי תשא (קלח ע"א) שפירש "בגדי השרד" באופן מיוחד: "על כן נלע"ד דלא הי' מהראוי שהלויים המשוררים ושוערים, וישראלים השוחטים ומפשיטי' ישמשו בבגדי חול שלהן... על כן נעשו בגדי שרד להשרידיהם האלו מתכלת וארגמן ותולעת שני", ולפי"ז אפשר שאותו גוי לא הבין כראוי, והיו השוחטים והמפשיטים ישראלים (כמש"כ החת"ס, ואכמ"ל אודות אם הכהנים שחטו בכלל. והחת"ס לא הזכיר שהבגדי שרד היו לכהנים כלל, אבל יתכן שאין הכי נמי גם היו להם, ושבערב פסח אף הכהנים שחטו), והישראלים לבשו בגדי השרד שהם בגדים שרובם ככולם היו צבע אדום וארגמן ותולעת שני הם מראה אדום לרוב הראשונים (הגם שהחת"ס חולק וסובר כהמיעוט של הראשונים אודות ארגמן). ויש אומרים תכלת הוא צבע שחור. א"נ אפשר שהארגמן [-לפי השיטות שסוברים שהוא אינו רק אדום] וגם התכלת [-להשיטות שאינו קרוב לשחור] היו עבור הלויים השוערים וכו', ולא עבור הישראלים השוחטים והמפשיטים, כדי שלא יטנפו בגדיהם. ולפי"ז הבגדי שרד לא נעשו בהכרח מכל אותם צבעים, אלא חלק מהבגדי שרד נעשו מתכלת, חלק מארגמן, וחלק מתולעת שני.

אמנם הגם שלענ"ד הדברים נכונים מאוד, ומצאנו סיוע לדעת החת"ס. אמנם על עצם הסיפור הנ"ל יש להביא מה שראיתי מובא בשם הגר"י (הגדה של פסח מבית לוי, עמ' שב): "פעם חשב אחד מבאי ביתו של מרן לגרום לו קורת רוח, ויספר כי בסידורו של הגר"י עמדין זצ"ל נדפס העתק ממכתבו של נכרי אשר ביקר בירושלים בערב הפסח בזמן הבית, העלה על גבי הכתב את רשמיו בתיאור מפורט. ב'מכתב זה נאמר מפורש' - ציין המספר - 'כי הן בעל הקרבן והן הלויים אמרו

שייך לומר שצבע אדום אינו ראוי לבני ישראל מצד המזל. אם אמר שאין ללבוש גוונים שונים של צבע אדום משום גאוה ופריצות לא היה שום תמיה, אבל היאך כתב שיש לימנע מזה משום מזלות (וכאמור, דברי רבנו בחיי מורים ההיפך) ^{לא}.

דברי החתם סופר כנראה אמורים אף כשאין שום חשש של פריצות

בנוסף, יש להדגיש שכנראה החתם סופר אינו מדבר על שום חשש של פריצות (כשהוא מזהיר את בני למנוע מללבוש צבע אדום). שאם היה חשש של פריצות, אז לא היה להחתם סופר להביא מרבנו בחיי, אלא מדברים המפורשים ברמ"א ביורה דעה (סי' קעח סעיף א) ^{לב}, והש"ך (שם בשם המהרי"ק) ^{לג}, ומדברי הערוך ^{לד} (ערך כרבל, ומובא אף בגליון הגמ' במס' ברכות כ' ע"א, והדברים ידועים, אף שרש"י וגאונים אחרים פירשו אחרת, ובעו"ה במק"א נאריך בזה), ועוד. גם

הלל בעת ההקרה – כדברי מרן ממש... מרן הגרי"ז לא רק שלא נתפעל מאומה מדברי האיש, אלא אף נזף בו לאמר: "האם תאמר להביא לי ראייה מגוי? היום נמצא מכתב זה מחר יגלו מכתב אחר, אין מביאין ראיות כאלה!"

^{לא}. והיפה ללב (ח"ו, י"ד סי' קעח, דבריו מובאים בתורה מציון הנ"ל, ודרכי תשובה שם) כתב: "ואולם הרב כהונת עולם סי' ע"ה כתב ז"ל: צניף לבן וירוק אסור לצנוף מדינא, אבל מלבושים משאר צבעים ומנעלים חלמונים שרו, יע"ש כ"מ (כך מצאתי) בכת"י של א' קדוש לא נודע למי". [ובתורה מציון (שם) תמה על היפה ללב שלא הביא משו"ת פנים מאירות, אמנם לענ"ד המעיין בספר פנים מאירות יראה שהוא כתב רק לארצו ששם לא נהגו ללבוש בגדי לבן (וכן לא אסר הלבישה בצנעא ועוד פרטים), ואם כן אין לתמוה על היפה ללב שלא הביא ממנו]. כנראה היפה ללב לא זכה באותו עת לראות הכהונת עולם בפנים, ולכך הביא ממה שראה שאחד כתב בשם הכהונת עולם. וכנראה גם הרב הכותב בקובץ "תורה מציון" לא ראה דברי הכהונת עולם בפנים (וגם יש ט"ס בדבריו שציין לסי' ע' בכהונת עולם, אף שהיפה ללב כתב שהם בסימן ע"ה (ואותו ט"ס גם בדרכי תשובה, אמנם לעיל בדרכי תשובה [ס"ק ז] ציין לנכון תשו' ע"ה). ומדבריהם שנכתבו בקיצור אפשר לטעות כאילו גם בזמנינו יש שום איסור בלבישת צניף לבן [או] ירוק, אבל באמת אין זה כוונת הכהונת עולם, שם מדובר על ממשלה שלבשו אותם הצניפים ולא הניחו לבני ללבוש אותם, וטעם האיסור הוא משום חוקת עכו"ם, אבל לא הזכיר שם איסור מחמת הצבע. אדרבה, שם כתב שאף נעלים בצבע אדום מותרים ואין בהם חשש חוקת עכו"ם. וזה לשונו: "... ואם איתא דהוה משום סרך דתם, הא ודאי לא היו מניחין לערלים ולטמאים ללבוש כמו שאין מניחין ללבוש הצניף הלבן או הירוק, דאיכא משום סרך דתם... דלעד"נ דהצניפים אסירי מדינא כיון דאיכא משום סרך דתם, אמנם המלבושים משאר צבעים והמנעלים חלמונים הא ודאי שרו, וכמו שכתבו ה' מהרי"ק ו'ה' מרן ז"ל וכדאים הם לסמוך עליהו". וראה בסמוך בהערה מה שהבאנו מהספר שבט מוסר בשבח תולעת שני למלאכת הקודש.

^{לב}. וזה לשונו: "אלא יהא מובדל מהם במלבושיו ובשאר מעשיו וכל זה אינו אסור אלא בדבר שנהגו בו הגוים לשום פריצות כגון שנהגו ללבוש מלבושים אדומים והוא מלבוש שרים וכדומה לזה ממלבושי הפריצות".

^{לג}. וז"ל: "שאיך דרך הצנועים להיות אדומים ללבושם, וצבע השחור הוא דרך צניעות והכנעה, וכדאמרין... ועוד היום מסורת בידינו להקפיד על לבישת האדום לבני עמנו, מהרי"ק (שורש פח)". ובעז"ה במקום אחר נבאר שכנראה מצאנו מקור להמסורת שהזכיר המהרי"ק, והוא מגדרי צניעות וקנאת העכו"ם [ואולי החת"ם סופר הבין זה מעצמו (שהספר שנראה לי כמקור הדברים לא נדפס עדיין בחיי החת"ם) ומטעם זה לא ציין דברי המהרי"ק. א"נ כיון שיש אחרונים שכתבו שאין בארצם המסורת של המהרי"ק, לא רצה להביא המהרי"ק כיון שאכן יש מקומות שנהגו דלא כהמהרי"ק].

^{לד}. וז"ל: "כרבלתא בשוקא, פי' בגד אדום כגון כרבלתא דתרנגולא שאין דרך בנות ישראל להתכסות בו שהוא פריצות ומביא לדבר עבירה".

לא משמע שהקפידא היה על שמראה אדום הוא לבוש של גאווה (או קנאה לעיני העמים). וכן מהסיפור שהבאנו בריש מאמר זה (מההקדמה לשו"ת יד רמה) מבואר שההקפדה היה אף על בן תורה בבית מדרשו של החתם סופר, ומסתבר שהוא לא היה לבוש בגד של אדום באופן של פריצות (ואף יש דיון בפוסקים אם האיסור של לבישת אדום משום פריצות שייך גם בזמנינו) לה, אלא הקפדת החתם סופר היה על צבע אדום מכל מקום.

אמנם עי' בבאר משה (ח"ד סי' קמז אות יג) שבתוך דבריו על זהירות נשים מפריצות ומלבישת בגדי אדום הביא: "וידוע ומפורסם שקמוח"ז רשכבה"ג מרן החת"ם סופר זכיעועכ"י לא הניח שום בגד ושמלה אדומה להכניס לבית, והיה מקפיד על זה עד למאוד... וראה דרשות חתם סופר ח"ב דף רמ"ד טור ב' ד"ה הנה". ובמכת ראשון משמע כאילו הבין שדברי החת"ם סופר הם משום חשש צניעות, אמנם ייעו"ש שאפשר שאין זה כוונתו, ורק רצה להביא עוד סיוע לדבריו. ובה נבין גם כן הטעם שלא הזהיר אנשים מללבוש צבע אדום. עוד נעיר, שאף שהבאר משה הביא מה שידוע ומפורסם שהחת"ם סופר הקפיד על זה וכו', הבאר משה עצמו (ח"ה סימן לו אות ג) הסכים עם המנהג של לבישת חוט אדום על התינוק ועגלתו! י

לה. ראה חוברת תורה מציון (שנה ה' חוברת ב סימן יח, מובא בדרכי תשובה סי' קעח) שהרב שלום צבי הירש אבד"ק גלוסק (בעל המחבר ספר ברכת שלום) נשאל אודות "שעשה איש א' בגדי חתונה לבנו והמה של משי אדום יקרים מאד. אם רשאי ללבושן כי יש מגמגמין בדבר". והשיב "דלענ"ד דבזמננו אין לחוש לזה דאין דרך העכו"ם כעת ללבוש מלבושים אדומים דוקא, ורק בימי מהרי"ק ז"ל דרכם היה בכך... והאריך עוד, ע"ש, אבל לא רצה להקל בנידון זולת אם יעלה בהסכמה הרב יצחק אלחנן אבד"ק קאוונא והמדינה. והעתיק התשובה שהשיב לו הרב יצחק אלחנן באותו זמן: "כבוד ידיד נפשי הרב הגאון המפורסם כש"ת מו"ה שלום צבי נ"י בעהמ"ס ברכות שלום... אם יש לחוש בזה לפי המבואר ביו"ד סימן קעח סעיף א' בהג"ה, הנה לדעתי אין לאסור זה בזמננו, ואין שום חשש בזה כו' ויפה כתב כבוד תורתו בזה. ואין בכחי לבא בארוכה כי קשה עלי הכתיבה...". וראיתי שבספר "חוקת עולם" (הרב מנחם גיאת, תשע"ג, עמ' פ) ייחס דברי הרב שלום צבי הירש להרב יצחק אלחנן, ואולי שלא ראה הקובץ בפנים ומשום כך טעה.

ויש להעיר שהאחרונים שהזכירו שאלה זו (ושאלות הדומים לה, כגון אם מותר לאשה ללבוש אדום בתוך ביתה, ראה מה שקיבץ בענין זה בספר חוקת עולם - וכן ראה משנה הלכות ח"ד סי' קטו) הניחו לי מקום להתגדר, ולא העירו ממה שראיתי בעזה"י בספר שבט מוסר פרק לג (אות מא): "גם תולעת המשי ושני התולעת, בעשותך מהם למלאכת הקדש, כגון שני התולעת לצבע כלי המשכן... ותולעת המשי לעשות בגדי המלכות כדי לגדלו ולהדרו שיהיה אימתו עליו, וכן למלבושי חתן וכלה, וללבושי אשה שתתחבב על בעלה שלא תתן את דעתך באשה אחרת להיותך טהור בפני אלהיך, כמה ברכות ותהלות יגיע לך מהם בהיותך עובד אלהים באמצעותם", (וראה ברמב"ם הלכות דעות שהמלכים לובשים בגדי ארגמן, ובעז"ה במאמר הבא נביא מהראשונים טעמים לשבח לבישת משי). וראה מש"כ הרה"ק רבי אברהם אזולאי (בעל 'חסד לאברהם') בספרו "זהרי חמה" על זוה"ק יתרו (דף צ ע"ב, דף ס ע"א מדפי הספר) שדרך הכלות ללבוש אדום: "בגדי חתן שהם חיוור כלבושי הכהן שהם ד' בגדי לבן סוד החסדים. ובגדי הכלה שהם אדומים שכן דרך הכלות ללבוש גוון אדום סוד הגבורות", וכעת לא ראיתי שהעירו מדבריו, ואף הרב בעל 'חוקת עולם' הביא דברי מהר"א אזולאי רק כשדן בענין אחר (עמ' שה).

לו. וז"ל: "שאלה אם יש מקור למנהג לקשור חוט שני מפני עיה"ר על התינוק ועגלתו וכיוצ"ב. השבתי כן היה המנהג, והכל עשו כן. כן דקדקו לקשור חוט שני אדום על עגלה או מטת התינוק

ישוב דברי החתם סופר

ואנכי יש ליישב כוונת החתם סופר על פי מה שכתב בתשובה (או"ח סי' קס) שאע"פ שאין ניהוש יש סימן, ועפ"ז רצה לומר שאע"פ שבני ישראל הם למעלה מן המזל, אבל אם ראינו דברים טובים מגיעים לבני" בחדשי אדר וניסן, אז לדעת רש"י אפשר שהוא סימן ל" [אבל ע"ש שאולי זה מענין מזל, וא"כ פסקינן אין מזל לישראל, ועיי"ש בדבה"ק]. ואם כן הוא הדין כאן, אם מצאנו דברים רעים באים לישראל כשישראל לבשו צבע אדום, הוא סימן שהוא רע להם ללבוש אדום. והיכן מצאנו כן, אולי מזה שהדורות שקדמוהו אמרו שבאו רעות לבני" בשביל מלבושים של נוי בצבע אדום שהיו לובשים לעיני האומות, וכדברי היערות דבש ח"א דרוש ו (עמ' קעב): "וכן הדבר בבגדים, הוא הדבר שגרם מקדם בספרד הגרוש, הבגדים שלבשו גברים ונשים, וכן הסבה לכל צרות ועין רע מאויב פנימי וחיצון, בגדי היקר שעושים להם ל"ה, וביחוד הנשים והבתולות, וילכו במלבושי זרים, ובעונותינו הרבים כמה יצאו לתרבות רעה על ידי כן... ומעיד אני עלי שמים וארץ, שלבכי כואב בלבשי בח[ו]ל בגד מצמר שקורין קמעלהא"ר, ובשבת בגדי משי, ואם אפשר בשבת הוא לכבוד שבת, ומכל מקום בחול עלי לבי דוי... אמנם נחמתי... ל"ה"

וראה גם ב"תורת משה" (פר' תצוה עמ' פא. ד"ה ומרדכי, הקטע נסמן בכוכב לאות שהוא מהמהר"ם שיק בשם רבינו החת"ס) שסובר שהלבוש של יוסף היה בגד של נכרים, וזה הביא הגלות: "ונראה דכתונת פסים איתא במפרשים שהי' בגד מלכי קדם, מלובשים בו בני מלכים... ואם כן היה מלבוש נכרי, ואפשר דלבך נענש ונתגלגל הדבר וירדו למצרים... וע"ז שפיר קשה, דבר שנצטער בו אותו צדיק, ע"י בגד גוי, יכשל בו..."

ובדרך אפשר, יתכן שאותו בגד שלבש יוסף היה אדום, כדרך המלכים. וראה מה שכתבנו בחוברת כד (עמ' שנו ואילך) בענין צבע אדום שהיה על הכתונת פסים².

מפני עין הרע, וכל אלו הג' מנהגים בכלל מנהג נשים זקנות שעליהם כ' הרשב"א שאל יזלזלו בדבריהן ובמנהגייהם, כי בודאי יסודתם בהררי קודש גם אם נעלם הטעם ממנו". וכאן אעיר שאף שלשיטתו (בבאר משה ח"ד סי' קמו אות יג) אסור לנשים גדולות לילך בחוט אדום, אפשר שזה רק במקום מגולה שבגוף, אבל נשים צדקניות שרוצות לכסות ידיהם (או רגליהם) לגמרי וילבשו חוט אדום במקום צנועה תחת בגדיהם משום סגולה, לכאן' לא שמענו שום איסור בזה.

לז'. ואפשר שנאמר סברא כזו גם בענינים אחרים (בעניני כישוף וכדומה), וע' דברי יציב (יו"ד ח"א סי' נח, עמ' קכה) שכתב ע"פ הגאון בעל דברי יחזקאל, שאף דבר שהוא נגד מזל [כגון באיזה יום להתחיל לדבר פלוני] נחשב לדעת הט"ז (יו"ד קעט ס"ק ב) לדבר שהוא נגד הטבע, ע"ש, ועיין מה שהבאנו להלן בדעת הלבוש (שם סק"ב).

לח. וביערות דבש ח"ב דרוש ה, לחדש אלול: "אבותיכם לא הלכו במלבושים יקרים מלבושי משי, משבצות זהב לבושכם, והכל כפי נימוס ודרכי שרים וחורים, ולא נהגו בחדרים בנוים לתלפיות, ארמוני מלכים, כלים מכלים שונים, רצפת בהט ושש, ואתם תוסיפו מדי יום בימון".

לז. ע"ש שמצא נחמה ל"תלמידי חכמים" ללבוש בגדים מצוינים, היות שבאמת אינם חכמים, ואין רוצים ללבוש אדרת שער (שהוא דרך ענה) למען כחש, שזה נראה כצביעות "וזוהו נחמתי בעניי על לבישת בגדים הנזכר לעיל".

מ. ודרך אגב, אוסיף, שראיתי בכת"י פרש"י על התורה (כת"י מינכן, שנתחבר בשנת ד'תתקצג) שבין פרשה לפרשה צייר הסופר ציורים, ומלבושי האבות ולבוש יוסף צייר בצבע אדום.

וּלְפִי באותו עת היה הלבוש של יקר בצבע אדום, ולפי הקפדת החת"ם בהסיפור המובא בהקדמה לשו"ת יד רמה שהבאנו בראש המאמר, הוא משום גאווה של בנגד יקר. אמנם, עדיין יש להרגיש שלכאורה היה לו להזהיר על לבושים של יקר בכל צבע שהם [שלא מסתבר כל כך שהיו אך ורק בצבע אדום. אמנם אולי אין הכי נמי, אבל בעיקר היו הבגדי גאווה רק של צבע אדום] **כ"א**. ואולי נוכל לחדש ע"פ דברי הלבוש (יו"ד קעט סק"ב) שמה שאדם יודע שהוא כנגד המזל, אל יסמוך על הנס, אף שאין לחקור בדברים אלו, עיי"ש **כ"ב**, שהחת"ם הבין ע"פ רוח קדשו שהרעות שבאו לכלל ישראל הם מחמת מזל מאדים, ודוקא צבע אדום הוא רע לישראל, ולכך צריכים לזהר ממנה.

אבל לענ"ד עדיין צ"ב לומר שרק בימיו נתגלה חידוש זה, וכן לא היה להחת"ם לבסס דבריו על רבינו בחיי וכו', וכן אם באמת מזל מאדים כל כך קשה לישראל, לכאורה היה להחת"ם להזהיר גם על יום שלישי שהוא מזל מאדים **כ"ג**.

תירוץ דחוק להחת"ם על כל המקראות וחז"ל

ואז"ל נוכל לדחוק ולחדש כדי לתרץ כל הקושיות מבגדי ישראל שהיו של [ארגמן] **ב** [תולעת שני המזכרים בתנ"ך ובש"ס, ולומר שבגדי כהונה שאני, וכיון שהשכינה היה שורה עמהם לא הוצרכו לחשוש למזל. והפסוקים המדברים על "ארגמן" ו"תולע" אצל

מא. ולא מסתבר לומר שהחת"ם סופר אמר דבריו (בדרשותיו) נגד היהודים שלבשו כמלבושי העכו"ם של ימיו, שהיה לו להזכיר מניעה מכל בגדי עכו"ם, לא רק של צבע אדום (אף שאפשר לחדש שבימיו הגויים לבשו בגדי אדום). וע' לשונו בצוואתו האחרון לבניו ולאנשי קהלתו (חוט המשולש החדש, עמ' קנג): "הזהירו משינוי השם, הלשון ומלבוש ישראל ח"ו, וסימן ויבא יעקב שלם". וע' גם בשו"ת חת"ס (ח"א סוף סי' קנט).

מב. כשבא לפרש מה שפסק השלחן ערוך "נהגו שאין מתחילין בב' וד". וזה לשון הלבוש: "ובב' וד' נמי אין מתחילין משום הכוכבים הצומחים בהם שהם קשים, ומה שאדם יודע שהוא כנגד המזל לא יעשה כי לא יסמוך על הנס, אלא שלכתחילה לא יחקור אחר זה משום תמים תהיה וגו', כמו שנתבאר שלא ישאל ויחקור באיזה יום או באיזה שעה ישלוט הכוכב הטוב או הרע, אבל בימים אלו שיודעים כוכב שלהם בלא חקירה, ישמר מלעשות כנגדם ולא יסמוך על הנס".

מג. וכזה הקשה הרב משה זכות בפירושו על דברי הרע"א מהימנא (רעג ע"א) ש"אין מתחילין בשני ואין מסיימין ברביעי", והקשה הרמ"ז (דבריו מובאים בספר אלפא ביתא תניא דשמואל זעירא, כרך א, עמ' עח, ירושלים תשע"א): "המפרשים פירשו מפני שמזלם רע. ולא ידעתי למה לא נזכר גם ביום שלישי, שמזלו מאדים. אבל לפי עניינינו הטעם מפני שהם זוגות...", וראה עוד בספר אלפא ביתא תניא (שם) עוד טעמים שעל פיהם נוכל לפרש טעם ההקפדה רק על יום ב"ד.

מד. באמת הקושיא על החת"ם סופר הוא רק לפי דעת הראשונים שביארו ש"ארגמן" הוא צבע אדום, אבל החת"ס (חת"ם סופר על התורה, פרשת ויקהל, עמ' קנג, ד"ה וארגמן) עצמו הרי סובר כדעת הראב"ד שאין זה אדום, ואף הביא "ראיה ברורה" להראב"ד: "ונ"ל ראי' ברורה לזה מדכתיב ראשך עליך ככרמל ודלת ראשך כארגמן מלך אסור ברהטים, וכי ס"ד דמשבח בשערות אדומות כארגמן, והלא כתיב קוצותיו תלתלים שחורות כעורב, משמע שחורות שפיר יאה, ודוחק לחלק בין זכר לנקבה בזה", ע"ש היטב, וכעת לא זכיתי להבין דבריו. וברשב"ם על הפסוק שם (שיר השירים ז ו) משמע שגם כן סובר כהראב"ד, שכתב: "ושער ראשך נאה והגון כארגמן שאינו לבן כל כך, אינ"ש קליירא"ש בלעז".

שאר העם, נתרץ שבארץ ישראל (שהוא תחת השגחת הקב"ה בלי שום שר), אין צורך לחשוש למזל כלל, משא"כ בחו"ל צריכים לחשוש למזל. וזה שמצינו בש"ס שהיו לובשים מלבושים בצבע אדום בבבל, אולי זה היה לכבוד שבת ויו"ט, ושומרי מצוה אינם נזוקין (וכיון שרוב העולם לא נולדים במזל מאדים אינו שכיח הזיקא). ולפי זה, דברי החתם סופר נגד לבישת מלבוש אדום, הם אמורים רק בימות החול ובחוצה לארץ. אמנם, כמובן, קשה לחדש כל זה בדעת החתם סופר.

תירוץ מחודש הנראה יותר לענ"ד

והיין דברי מרן שר התורה הגאון האדיר בעל חתם סופר זיע"א, חידה סתומה שלא יכולתי לפותרם, אמנם בזכות הרבים, האיר הקב"ה את עיני והמציא לעיני מש"כ בן זמנו של החת"ס, הגאון רבי אלעזר פלעקלס בעל שו"ת תשובה מאהבה (תלמידו של הנודע ביהודה), בקונטרס שהוציא לאור בשנת "טמאים לנפש" (תק"ס), שבה הוא לחם נגד כת שבת צבי שבור ימ"ש, והכת הנמשך אחריו שבראשו עמד יעקב פראנק ימח שמו וזכרו. וזה לשון קדשו בדרוש שדרש בק"ק פראג יום א' דסליחות שנת תקנ"ט (אהבת דוד, דף יז ע"ב): "הוא המשוקץ והמתועב יעקוב הנקוב, אשר נקב בשמות הבעלים והאלילים, הוא יצא ראשון אדמוני, לבוש אדום לבוש, גם ריעיו הרעים מן האדום אדום הזה, רכב על סוס אדום, ואחריו עבדיו על סוסים אדומים, כלם דמות מראה אדום, וכל מה שכותבים הוא בצבע אדום, וחבר דת למו... וקרא לדתו בשם דת אדום, חיצון אדום, ופנימו לבן שאל את התרפים, ואת הגילולים..."

הרי מצאנו שאותו כת השנאו, הלבישו את עצמם באדרת שער אדום למען כחש. ואז ממילא מובן בקל דברי החתם סופר, וכל תמיהתנו על דבריו. החתם סופר דיבר בזה אל אנשי מקומו, ודבר בחריפות כדי שיסלק אנשי קהילתו לגמרי מאותו הכת השנאו, ואנשי קהלתו ידעו ויבינו שאותו הכת עושה נגד התורה, ומאותו הטעם הוא שאמר דבריו. וכמו שאין לילך בחוקות העכו"ם, החת"ס הרגיש שיש להבדיל תמימי בניי ככל האפשר מכת הפראנקים, וכיון שהם תפסו באותו דבר, הוא אסרו לגמרי משלומי בני ישראל. דוגמא לדבר מש"כ ה"דברי תורה" (מהדורה קמא אות צב) לאסור צורת "מגן דוד", כיון שאפיקורסים (יהודים) עשאוהו "חוק" לכפירתם^מ.

מה. דברי החת"ס בדרושים ואגדות (שהבאנו בתחלת דברינו, ע' הקדמת המהדיר שם) נאמרו לכאורה בשנת תקנ"ה (ה' שנים קודם הדפסת אהבת דוד), ואם כן עולה לפי דברינו שאף כמה שנים קודם דרשת ר"א פלקלס כבר נהגו מקצת העם ככה. ואכן שאלתי להרב שניאור ליימן שליט"א וכתב לי שנלא ברור הזמן, אבל באיזוה שנה משנת 1773 (תקל"ג בערך) הגדיל פראנק יש"ו "צבא" שלבשו בגדים אדומים ואגב, מעניין שכנראה ההיסטוריים יודעים רק על "צבא" שלו שלבשו אדום, אבל מלשון הרב פלקלס משמע יותר שגם עוד אנשים שנמשכו אחריו לבשו בגדי אדום. ואולי החתם סופר ניבא וידע והבין דבר מתוך דבר ונתן הרפואה קודם המכה. וכן יש להעיר ששבת צבי ימ"ש כבר נהג ללבוש בגדי אדום (וכן נהג פראנק אחריו). ואפשר שהחת"ס ראה נגע אדמדם והסגירו מיד.

ואם אין השערתי נכונה, אולי יתכן שכת הרפורמים שבאותו זמן נהגו בלבישת בגדי אדום (אולי אף לבשום רק "לכבוד שבת ויו"ט" וכדומה, ונתנו טעמים "הגונים" ללבישתם), והחתם סופר ראה מה היה כוונתם בתוך לבם, ומה יעלה לבסוף מאותם לבושים.

ועל פי זה כוונת החתם סופר (שהבאנו בתחילת המאמר, מ"דרושים ואגדות): "לכן יזהרו בני ישראל מללבוש בגדים אדומים כהנכרים כי להם יאות ולא לנו", אין הכוונה לומר שהנכרים לובשים אותם מלבושים, אלא ר"ל שיזהרו בני ישראל מללבוש בגדים אדומים, כדרך הנכרים (שהנכרים לובשים בגדים אדומים), אף שאין בגדי היהודים דומים לבגדי הנכרים (ואף שחששו של החת"ס היה מיהודים, לא מנכרים. ועוד יתכן שאנשים אלו נחשבו כנכרים, וכנראה אף התחתנו כנכרים, ולכך כינה אותם החת"ס בשם נכרים) מ".

ואפשר שהרגיש החת"ס שהדרך הנכון לשלוט על אותו כח של מאדים (שכא נגד בני ישראל באותו זמן מחמת שאנשים לבשוה שלא כדת), הוא ע"י מניעה ממנו, שע"י וויתור מלעשות דבר, מתוך שאיפה להתבדל מאנשים רעים, אנו זוכים לקבל תוספת קדושה, וכעין מה שמצינו שכתב בספר פחד יצחק (להגר"י הוטנר, פורים, עמ' צא) בדברו על ענין אחר, שהאשכנזים²¹ עזבו ההנהגה של פרישת כפים בתפילה לפי שהנוצרים תפסוהו: "ומכיון שאנחנו מוותרים על צורה אהובה זו, מתוך קדושת השאיפה להתבדל ולהבדיל בין ישראל לעמים, שוב אנו אומרים כי אהובה נעשה שנואה. ובהיותנו נמצאים עכשיו בגלות רומי, - הנה כל האהבה והחביבות שבפרישת כפים בתפילה, נמצאות הן לנו עכשיו, בקדושת הוותור על האהבה והחביבות הזוה...". למדנו מדבריו שלפעמים הדרך לעבוד נגד היצה"ר הוא על ידי מניעה מאותו דבר לגמרי (אף כשהוא דבר טוב).

ראי' להנ"ל מדברי החתם סופר אודות למוד דקדוק

ושוב ראיתי כזה בספר לב העיברי (להגאון רבי עקיבא יוסף שלעזינגר, ה ע"ב) בשם החת"ס סופר: "ושמעתי על גדול בישראל א' הגאון החסיד ר' דוד דייטש ז"ל בעל מחבר ספר אוהל דוד שהיה מרחיק עד מאוד חכמת הדקדוק, ושאלו אותו אם חכמת הדקדוק אינה חכמה טובה, הלא הראשוני' היו ידם בה. ענה, ודאי חכמת הדקדוק חכמה טוב' היא מאוד, אמנם החכמים שלה כעת אינם טובים. וכן הגאון ר' יהושע ווערפליט ז"ל²² כתב ושאל לרבינו הגדול ר' משה סופר ז"ל אם יעסוק בחכמת הדקדוק, ואם ילמוד אותה מאותן ספרים. אמר לו, מבואר בספרי פ' שופטים על קרא לא תקים לך מצבה אשר שנא ה' אלהיך, אף שהיה המצבה חביבה בימי האבות, מ"מ עכשיו שנוי, מפני שעשו האומות אותם ג"כ חק לעבודתם, ע"ש, והובא ברש"י ז"ל. וכן חכמת הדקדוק, אף שהיתה חביבה

21. וראה מה שהבאנו לעיל מההקדמה לשו"ת יד רמה: "והיה אז המאדע מראה אדמימות", ולא מבואר אם הכוונה על המאדע בין היהודים או בין הגוים. וכתוב בספר "מנהגי רבותינו והליכותיהם" - מנהגים והליכות של מרן החת"ס ז"ל (עמ' רי): "השגיח על לבוש תלמידיו וחזות פניהם שיהיה כפי הנהוג מקדמת דנא, והיה עומד ומוזהיר שלא ידבק בהם מאומה מהמאדע המתהלכת בחוצות".

22. ראה מה שכתבתי על אותו הנהגה והחילוק בין הספרדים והאשכנזים, בהערותי לפירוש רבינו יוסף אבן שם טוב על מגילת איכה (מכון על הראשונים, תשע"ד. פרק א הערה פא).

מח. הג"מ יהושע כ"ץ, בעל "חידושי מהר"י כ"ץ" (אב"ד ור"מ דק"ק ווערפעלעט, ב' יארמאטה, מגדולי תלמידי מרן בעל חתם סופר ז"ע).

למקום בימי אבות, עכשיו מפני הרשעים והחוקרים בדת יהודא וישראל לקחו אותו להם לתפארת, ע"כ כל ירא אלהים באמת ירחיק אותה ממנו, ע"כ ראשית אמרי אמרו, וכבר מובא מזה בספר מים גנים (ויש סיוע לזה מגמ' ברכות דף נ"ט ע"א וס"א ע"ב ע"ש ודו"ק"י" (ואם על חכמה קדושה היא כן קו"ח על חניצונות...)).

זמנה שציין לספר בשם "מים גנים", כנראה הכוונה הוא לפירוש הבני יששכר על ספר "אור החיים" להחסיד יעבץ, שנקרא "מעין גנים"י, וז"ל (סוף פרק יב, עמ' 98): "יותר מזה אודיעך, הנה חכמת הדקדוק הוא פנה גדולה לתורה, אבל להיות שראיתי שעורריה בדור הזה שרוב הפוקרים מתחכמים לדעתם בחכמת הדקדוק ועי"ז הם מלעיבי במלאכי אלהים הן המה חז"ל בדרשותיהם... ע"כ אני אומר לך בדור הגרוע הזה מהראוי להרחיק את הבנים גם מחכמות הדקדוק... וזה אשר שמעתי מכבוד הרב הקדוש מהר"ם סופר זצוק"ל מפשעווארסקי שאמר על זה ראייה מן התורה, שנאמר לא תקים לך מצבה אשר שנה ד' אלהיך, ודקדקו המפרשים למה לי אשר שנה וגו', ופירשו רז"ל אע"פ שהיתה אהובה בימי האבות, כיון שעשו המתפקרים זה מדרכי עבודה זרה, כבר היא שנאוי בעיני המקום, אמר זה הקדוש הנ"ל גם על חכמת הדקדוק, הגם שהיא היתה אהובה בדורות הראשונים ופינה לתורה, עם כל זה כעת בדורות הללו כיון שכמה וכמה מן הרשעים המורדי אור נתפקרו על ידי זה מקבלת התורה שבעל פה, יותר טוב למנוע מזה עד שיתמלא דעתו באמיתות התורה ודרכיה ויסודותיה."י ובספר "מנהגי רבותינו והליכותיהם" (מנהגים והליכות של רבינו נתן אדלער ז"ל, פרק שלישי, עמ' 104) הביאו כזה מרבו של החת"ם יותר בקיצור: "אין להתעמק יותר מדאי בחכמת הדקדוק כי זה יכול להביא לידי אפיקורסות"י. אמנם

מז. עוד יש להביא סיוע לזה מהגמ' ברכות (כח ע"ב) מנעו בניכם מן ההגיון.

נ. שני מקורות אלו ראיתי מובאים בקיצור ב'מגדים חדשים' למס' ערובין (מא: עמ' ריב).

נא. הכוונה למחבר הספר "אור פני משה", ולא להחת"ם סופר וובספר בני יששכר (תמוז אב, סוף מאמר א) מוזכר מגדלות בעל האור פני משה בלשון זה: "ועוד אומר לך, דכירנא כד הוינא בימי חורפי הייתי משמש לפרקים לצדיק אחד שהיה מפורסם בדורינו מהר"ם סופר זצוק"ל מפשעווארסק, והצדיק ההוא היה מפורסם לבעל מדריגה ורוח הקודש". ולמעלה בבני יששכר (מאמרי שבתות, מאמר ב, אות ג, דף ה ע"ב) כתב "ושמעתי מאת פה קדוש מהרב מהר"ם סופר [מפשעווארסק] זצוק"ל...". ויש לציין לדבר פלא, ששנים מרבותינו ששמותיהם שוות כווננו לדבר אחד.

נב. ולכאור יש מקום לבעל דין לחלוק ולומר: אולי החתם סופר חשב לימנע מבגדים אדומים משום שבזמנו העכו"ם לבשו בגדים אדומים. אמנם זה לא מסתבר כלל, שהרי מעולם היו הגוים לובשים אדומים, ומאי שנא דורו משאר כל הדורות, אלא שבדורו התחילו "יהודים" שאינם הגונים ללבשו משום כך הקפיד עליו ביותר.

נג. בהערה שם: "הג"מ שמעון אדלר ז"ל בנו של רבינו מסר בשם אביו רבינו ז"ל "שמותר ללמוד דקדוק עד 'הפעלים' וכולל 'הפעלים', וללמוד יותר מכך הוא אפיקורסות", והובא במכ"ע "המזכיר" כרך ה' שנת תרכ"ב עמוד ע"ז". ואח"כ ציינו למה שאיתא בספר לב העברי.

אעיר שבספר חוט המשולש החדש (עמ' יז) מובא שרבי נתן אדלער למד "חכמות דקדוק לשון הקודש ולשון ארמי הכל באר היטב עד להפליא"^{יז}.

ואם כנים דברינו, יש לומר בטעם שהחת"ס לא הביא מלשון הרמ"א ושאר הפוסקים והמפרשים, לפי שאכן לא היו הלבושים דומין בפרטיהם למה שהגויים היו לובשים, וגם לא היו בגדי פריצות, ולא היה כאן חשש של "ובחוקותיהם (של הגויים) לא תלכו", אבל עדיין ראה סכנה משום חוקותיהם של המתחדשים והאפיקורסים, והוצרך בשעתו להבדיל בני מהם.

ועל פי דברינו הקפיד החתם סופר מאוד על צבע אדום אצל היהודים, כיון שזה היה אחד הנסיונות בדורו (אבל כמובן שאין זה ענין למה שנאסר באופן שהם דומים למלבושי הגויים וכשהם בגדי פריצות), אבל בכל דור ודור המלחמות (הרוחניות והגשמיות) הם על דברים שונים, ונתפלל שהשי"ת יתן לנו לב מבין, להבין מדרכו של החת"ס איך להתנהג בדור שלנו.

מקור חדש ללבישת חוט אדום על היד ואף על האצבע במשנת תלמיד החתם סופר **אקוה**, שלא שגיתי ולא אמרתי דברים לא נכונים בדעת הגאון החתם סופר, ואם שגיתי, הא-ל הטוב יכפר בעדי. אבל אף אם אין השערתינו בדברי החת"ס נכונה, נלע"ד שלא יהיה ממנה שאלה לנידון קשירת חוט אדום מטעם סגולה, אף לדעת החת"ס, וכמו שיבואר.

יש שרצו לחדש שאף שבתוספתא (שבת פ"ז) מוזכר בין דרכי האמורי "חוט אדום על אצבעו", הוא הדין חוט אדום הקשור על היד. ובעז"ה בהמשך המאמרים נאריך בדברי התוספתא, אבל כאן נעיר על דיוק זה ממה שמצאנו בעז"ה בספר לקוטי חבר בן חיים (תלמיד החת"ס), ובספר אמתחת בנימין (של המקובל רבי בנימין בינוש הכהן מקראטשין).

הבאנו (חוברת כד, עמ' שז) מספר חצי מנשה שיש סגולה בחוט אדום, ושם לא מפורש מהו הסגולה. אמנם מצאנו בספר "אמתחת בנימין" של "מוהר"ר בנימין בינוש בהר"ר יהודא ליב כ"ץ כהן"^{יח} שכתב: "לעצור דם החוטם הנוזל מנחיריו... יקשור היטב הזרת ביד שמאל בחוט של משי אדום".

הרי מצאנו במפורש סגולה על ידי חוט אדום, ולא חשש כלל למה שאיתא בתוספתא אודות קשירת חוט אדום על ה"אצבע". ואולי הבין שהכוונה דוקא על ה"אצבע", אבל על הזרת לית לן בה. ואותה סגולה [מהספר אמתחת בנימין] הובא גם בספר לקוטי

נד. עוד אעיר שבספר חוט המשולש החדש (עמ' רל) הובאו "הנהגות טובות וישרות אשר ערך כבוד מר דודי זקיני הגאון האמיתי הצדיק מו"ה שלמה איגר זצ"ל" ושם איתא: "שתלמוד בכל יום קצת דקדוק לשון הקודש, כי אף אם לא תהי' בקי ומכיר הדקדוק בשלימות, עכ"פ חיוב לך לידע מוצאיה ומבואיה ושרשיה".

נה. לשון הסכמת הגאון בעל שו"ת פנים מאירות הנעתק בספר לקוטי חבר בן חיים (ח"ה, י ע"א), וממשיך שם: "שדעתו יפה אשר הורם ואשר הונף בשלש עשר נפה ספרו אמתחת בנימין ושם טוב אשר בו רפואות הנפש ורפואות הגוף תקוני תפלות וסגולות". המקובל רבי בנימין בינוש הכהן מפורסם גם עבור ספרו 'שם טוב קטן'.

חבר בן חיים חלק ה (דף ח ע"ב), בשם האמתחת בנימין (שמעתיק הרבה מדבריו ונושא ונותן בהם).
 [כדי שידעו אנשים חשיבותו של אותו ספר ומחברו] הרב לקוטי חבר בן חיים הביא שם
 (י ע"א) לשון הסכמת הגאון בעל המחבר שו"ת פנים מאירות וכן הלשון של הסכמת הגאון
 מהור"ר נפתלי הכהן על הספר הנ"ל.

בדברי הגאונים הנ"ל מצאנו שמותר לקשור חוט אדום על הזרת (וכל שכן על היד) כשיש
סגולה בדבר, אף כשאותו סגולה לא מוזכר בתנ"ך וש"ס גאונים וראשונים. ומובן
מאליו שכל שכן וק"ו שלפי התוספתא מותר לקשור חוט אדום סביב היד, דבר שמצינו
מקור לה בכמה מקומות בתורה, ומצינו סגולות אודותיו מרבנו שמואל בן חפני גאון, וכן
מעוד גדולים וקדמונים (כמו שהבאנו בקובץ כה, עמ' שנא ואילך). ומה לנו יותר מעדותו של
רשב"ח גאון שכתב שהדבר הוא סגולה ל"ישועה והצלה".

אף לדעת החתם סופר אין חשש בקשירת חוט שני על היד

וכן יש להוסיף שבספר לקוטי חבר בן חיים (חלק ה, עמ' ט טור ב) הביא עוד סגולות מהספר
אמתחת בנימין השייכים למראה אדום, כגון אכילת "תפוח אדום", וכן כתב שם: "לביש
החולה בגדי גדה של אשה יולדת זכר דווקא ושעד[יי]ן מלוכלכות בדם הגדה". ולכא'ו
משמע שלפעמים מראה אדום (בין לאכילה בין ללבישה) הוא דבר טוב. ויש לומר שעניני סגולות
אלו אינם בכלל הקפדת החתם סופר, וכמו שנהגו כל ישראל מקדמת דנא, ואם כן, גם
הסגולה של לבישת חוט אדום לא יהיה בכלל הקפדת החתם סופר.

ולכא'ו יש לדחות ולומר שדברי החתם סופר בענין זה נעלמו מעיני תלמידו (וכמו שהבאנו
למעלה מההקדמה לשו"ת יד רמה, שאחד מהתלמידים לא ידע מהקפדת החת"ס על לבישת אדום -
אף שכמוכן יש לחלק), אמנם אף זה אינו דחייה, שהרי הבאנו למעלה משו"ת באר משה שהזכיר
הקפדת החת"ס אודות צבע אדום, ואפילו הכי לא חשש לה בדברו על נתינת חוט שני על
תינוק. [ויש עוד טעם לומר שדברי החת"ס אינם בהכרח שייכים להסגולה של לבישת חוט
שני, שהרי יש צבעים שונים של מראה אדום, וקשה לנו לידע איזה מהם שייך לאיזה מול"י].
ונסיים בתפילה להקב"ה שילבין חמאינו כשלג וישים לכל בית ישראל שנת חיים
ושלום, אמן.

נו. ואעיר שהרב לקוטי חבר בן חיים לא רק מעתיק מהספר אמתחת בנימין, אלא גם מעורר על
 דבריו כשרואה קושי (ראה דף ז ע"ב טור א).

נו. ועמש"כ החת"ס בדרושים ואגדות (סא). שמזל חמה מורה על חיים: "והנה תחלת ליל ד' נגהי
 ה' שולט חמה המורה על חיים". וכבר הבאנו במאמר הקודם (חוברת כה, עמ' שנב) שהמפרשים פירשו
 שנקרא "זרח" על שם זריחת השמש, שחוט השני דומה לצבע של זריחת השמש. אם כן נוכל
 לומר שהחוט שני מושך כח של מזל חמה, ומשום כך מסגולתו להמשיך חיים לבני אדם, וזה עולה
 יפה עם מה שבארנו (שם) שהשמש מורה על הצלה וישועה וכו', ע"ש. וע' שו"ת חת"ס (או"ח סי'
 קנט) שהביא מהשטמ"ק (ב"ק נט ע"ב) שיש חילוק בין הצבע "שחור" לבין הצבע "אוכמי".